Comedia umană

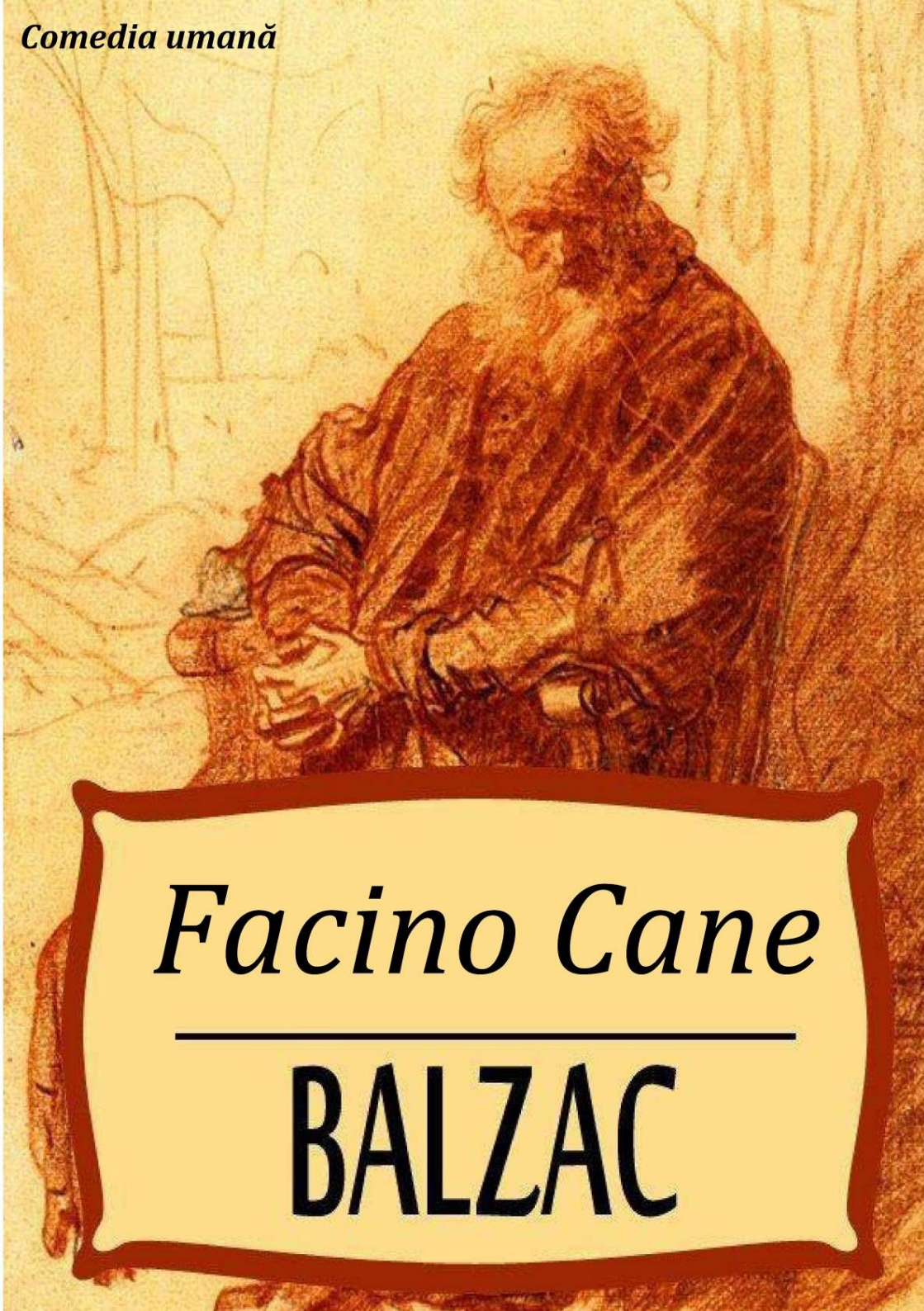

Facino Cane

BALZAC

Honoré de BALZAC

Facino Cane

În româneşte de
Barbu Brezianu

Facino Cane,
1837

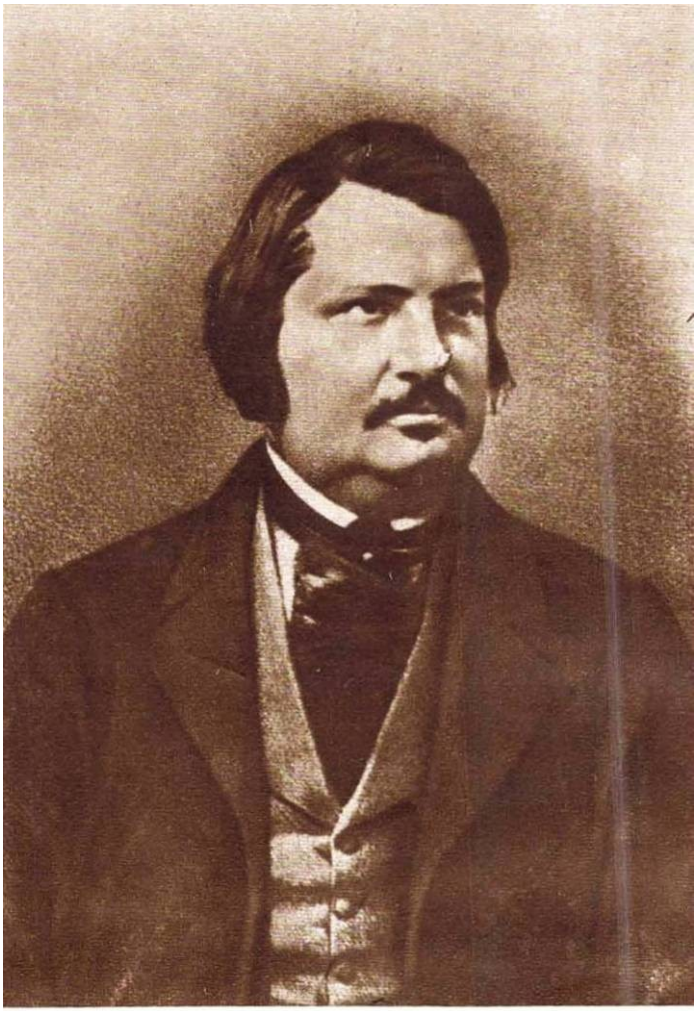

LUIZEI,

această mărturie a afectuoasei mele recunoştinţe,

DE BALZAC

Pe vremea aceea, locuiam într-o uliţă de care nu prea cred să fi auzit: strada Lasdiguières. Ea porneşte din strada Saint-Antoine, din faţa unui havuz – nu departe de piaţa Bastiliei – şi dă în strada La Cerisaie. De dragul ştiinţei, mă oploşisem într-o mansardă, unde toceam toată noaptea; iar ziua lucram într-o bibliotecă vecină, numită „A Principelui”.

Duceam o viaţă cumpătată şi mă învoisem să duc acel trai monahal pe care trebuie neapărat să şi-l impună orişice cărturar. Abia de ieşeam să mă plimb puţin pe bulevardul Bourdon, când vremea era frumoasă. O singură patimă mă mai făcea să părăsesc aceste îndeletniciri cărturăreşti – dar nu era oare şi aceasta tot un studiu? – anume dorinţa de a iscodi ce se petrece în jur, prin cartier, de a observa localnicii şi felul lor de a se purta. Îmbrăcat la fel de prost ca un lucrător, puţin mă sinchiseam cum arătam; astfel că nimeni nu se ferea de mine şi puteam, în chipul acesta, să mă amestec în gaşca lor, să-i văd făcând negoţ ori să-i aud ciorovăindu-se când ieşeau de la lucru.

Privirile mele ajunseseră să fie intuitive: pătrundeam în adâncul sufletului lor, fără a le nesocoti trupul; sau, mai degrabă, observam atât de bine unele amănunte exterioare, încât străbăteam cu ochii dincolo de dânsele.

Căpătasem astfel darul de a trăi eu însumi viaţa insului asupra căruia îmi aţintisem privirile – fapt ce-mi dădea putinţa să mă substitui personalităţii lui, întocmai ca acel derviş din *O mie şi una de nopţi* care, rostind unele cuvinte faţă de anumiţi oameni, se putea întruchipa în duhurile lor.

Uneori, între unsprezece şi douăsprezece noaptea, se întâmpla să întâlnesc vreun muncitor cu nevastă-sa, întorcându-se de la teatrul Ambigu-Comique şi îmi plăcea să mă iau după ei şi să-i urmăresc pe bulevardul Pont-aux-Choux, până în bulevardul Beaumarchais. Oamenii aceştia de treabă vorbeau mai întâi despre piesa pe care o văzuseră; apoi, dintr-una într-alta, ajungeau la treburile lor mărunte. Mama îşi trăgea copilul de mână, fără să mai asculte nici ce zice, nici ce cere, şi cei doi soţi începeau să-şi chibzuiască banii pe care aveau să-i încaseze a doua zi şi să-i şi cheltuiască în fel şi chip, pornind să discute despre tot felul de cheltuieli gospodăreşti, protestând împotriva urcării preţului la cartofi, sau împotriva iernii ce nu se mai sfârşea, ori a scumpirii untului. Ocărau zdravăn pe brutar, unde le tot creştea datoria – în sfârşit, discuţia devenea din ce în ce mai înveninată şi fiecare, printr-un vocabular pitoresc, îşi dădea în vileag caracterul.

Ascultându-i cum vorbeau, puteam să cuprind viaţa acestor inşi, simţeam cum le port eu boarfele-n spinare, cum merg încălţat cu ghetele lor peticite. Dorinţele, păsurile lor toate, intrau în sufletul meu – ori poate sufletul meu se furişa într-al lor… întocmai ca în visul unui om treaz.

Mă înfuriam alături de ei împotriva şefilor de atelier care îi tiranizau; sau mă ridicam împotriva urâtei deprinderi de a-i sili să vină de mai multe ori la locul de muncă, fără a li se plăti drepturile cuvenite.

A-mi schimba obiceiurile, a încerca să devin un altul, lăsându-mă vrăjit de puterea moralei, a face tot ceea ce îmi trece prin cap – aceasta era bucuria mea. Cărui fapt

datoram aceasta? Să fi fost înzestrat cu un al doilea simţ? Sau cu una dintre acele însuşiri care – atunci când îi treci marginea – te duce la nebunie?

N-am iscodit niciodată obârşia acestei puteri. O am şi mă slujesc de ea – asta-i tot. Trebuie numai să ştiţi că, încă de pe atunci, mă străduiam să analizez elementele ce alcătuiesc acea masă eterogenă ce se numeşte popor – încât ajunsesem să-l cunosc şi să-l preţuiesc, cu însuşirile lui bune şi rele. Începusem să ştiu ce aş putea găsi în mahalaua mea, pepinieră a revoluţiilor[1], şi care cuprindea laolaltă, eroi, inventatori iscusiţi, savanţi încercaţi, netrebnici, ticăloşi – virtuţi şi vicii, toate deopotrivă de stâlcite de sărăcie, înăbuşite de nevoi, înecate în vin, roase de alcooluri tari.

Nici nu vă puteţi închipui câte aventuri irosite, câte drame date uitării nu zac în acest oraş al durerii! Ce de lucruri groaznice sau frumoase! Nicicând imaginaţia nu va atinge şi nici nu va putea descoperi tot ce se-ascunde cu adevărat.

Ca să dai de aceste admirabile scene tragice ori comice – capodopere iscate dintr-un hazard – ar trebui să coborî mult prea jos. Nici nu ştiu bine cum de am putut păstra atâta timp, fără a vă istorisi, întâmplarea ce urmează şi care face parte din acele stranii povestiri rămase în tolba de unde aducerile aminte le scot la iveală doar întâmplător, – ca pe un loz de loterie… Mai păstrez încă multe, la fel de ciudate, adunate cu vremea, unele peste altele… Dar, credeţi-mă, le va veni şi lor rândul.

Într-o zi, îngrijitoarea mea, nevasta unui muncitor, mă rugă să-i fac cinstea să poftesc la nunta uneia din surorile

[1] *mahalaua mea, pepinieră a revoluţiilor* – cartierul Saint-Antoine, în apropierea Bastiliei, cartier locuit de mici meseriaşi, a fost, într-adevăr, din cele mai vechi timpuri, centrul mişcărilor populare. Odată cu creşterea proletariatului, acest cartier a devenit o „pepinieră a revoluţiilor”.

sale. Ca să vă daţi seama ce putea fi o atare nuntă, e de ajuns să amintesc faptul că pe această nenorocită, care venea în fiece dimineaţă să-mi facă patul, să-mi cureţe pantofii, să-mi perie hainele, să deretice prin odaie şi să-mi gătească prânzul – o plăteam cu patruzeci de bani pe lună; restul timpului se ducea să învârtească o manivelă mecanică şi cu această îndeletnicire mai câştiga încă zece bani pe zi! Bărbatul ei, un tâmplar de mobilă, câştiga patru franci. Gospodăria lor mai număra şi trei copii, astfel că abia de-şi puteau agonisi pâinea zilnică. Niciodată n-am întâlnit oameni de o cinste atât de desăvârşită ca omul şi femeia aceasta.

Vreme de vreo cinci ani, după ce mă mutasem în altă mahala, tuşa Vailland, care niciodată n-avea o leţcaie, venea regulat de ziua mea să-mi aducă flori şi portocale. Sărăcia ne apropiase. Nu i-am putut da niciodată mai mult de zece franci, adesea şi ei împrumutaţi. Aceasta ar putea justifica de ce-i făgăduisem să vin la nuntă. Gândeam să fiu astfel alături de bucuria acestor bieţi nevoiaşi.

Ospăţul şi balul aveau loc în salonul unui neguţător de vinuri din strada Charenton, la catul întâi, luminat cu lămpi cu reflectoare de tinichea; iar jur-împrejur – de-a lungul pereţilor tapetaţi cu nişte hârtii slinoase, până la nivelul meselor, fuseseră aşezate câteva bănci de lemn.

În odaia aceasta ticsită, vreo optzeci de musafiri gătiţi ca de cununie, împopoţonaţi cu bucheţele şi beteală, cu nişte mutre încinse şi însufleţite de voie bună, dănţuiau ca şi cum s-ar fi apropiat sfârşitul pământului. Mirii se pupau, spre obştească mulţumire a nuntaşilor care chioteau, scoţând of-uri şi ah-uri...! Se întreceau în năzdrăvănii, dar adevărul e că păreau mai puţin necuviincioşi decât acele domnişoare bine crescute care îţi aruncă sfioase ocheade. Se veseleau cu toţii, dând liber frâu bucuriei lor nestăvilite şi, de bună seamă, molipsitoare.

Dar nici aspectul acestei adunări, nici nunta, şi nimic din lumea asta nu are nimic de-a face cu povestirea mea.

Reţineţi doar ciudăţenia cadrului. Întipăriţi-vă bine în minte dugheana răpănoasă, zugrăvită în roşu şi duhnind a vin; ascultaţi chiotele acestui chiolhan şi poposiţi puţin în mahalaua asta, în mijlocul acestor muncitori, a acestor bătrâni, a acestor nenorocite femei hărăzite doar plăcerii unei singure nopţi.

Orchestra era alcătuită din trei orbi, pensionari ai azilului Quinze-Vingts[2]: primul era violonist, al doilea clarinetist, iar al treilea flautist – tustrei laolaltă plătiţi cu şapte franci noaptea. Pentru acest preţ, fireşte că nu cântau nici din Rossini, nici din Beethoven, ci fiecare cum voia şi ce putea, şi nimeni – fermecătoare delicateţe! – nu-i mustra pentru asta. Melodiile lor îmi zgâriau însă atât de tare urechea, încât după ce aruncai o privire asupra adunării, mă uitai mai atent la muzicanţi şi, recunoscând uniforma azilului de orbi, devenii pe loc mai îngăduitor. Artiştii fuseseră aşezaţi sub pervazul unei ferestre, astfel că, pentru a le desluşi chipurile, trebuia să vin chiar lângă ei. Abia mai târziu mă apropiai şi – n-aş fi putut spune de ce – în acea clipă nimic nu m-a mai interesat: nici nunta, nici petrecerea. Totul se spulberase parcă dintr-odată; numai curiozitatea ce o stârnea făptura clarinetistului era din ce în ce mai vie şi mă străduiam parcă să pătrund în fiinţa lui. Violonistul şi flautistul aveau un chip destul de comun, înfăţişarea obişnuită a orbului: încordat, atent, cufundat parcă într-o lăuntrică îngândurare – în timp ce faţa clarinetistului era dintre acelea ce atrag dintr-odată luarea-aminte a filosofului şi a artistului.

Închipuiţi-vă, în pâlpâiala roşietică a unei lămpi, masca de ipsos a lui Dante, împodobită cu o claie de păr alb-argintiu. Expresia amară şi dureroasă a acestei admirabile figuri apărea şi mai izbitoare de pe urma orbirii, fiindcă

[2] *azilul Quinze-Vingts* – vechi azil pentru orbi, înfiinţat la Paris de către Ludovic al IX-lea în 1260; adăpostea 300 de orbi, de unde şi numele lui, după numărătoarea timpului: *Quinze-Vingts = (de)15 (ori) 20.*

ochii lui morţi trăiau numai cu gândul, răbufnind ca nişte văpăi dogoritoare iscate dintr-o unică şi neputincioasă dorinţă, întipărită cu tărie pe fruntea lui măreaţă, brăzdată de nişte zbârcituri ce semănau cu crăpăturile unui străvechi zid. Bătrânul acesta sufla în clarinet într-o doară, fără să-i pese nici de ritm, nici de melodie. Degetele apăsau maşinal pe vechile clape şi nu se ferea să cânte fals, ceea ce, de altfel, nu observau nici dansatorii, nici cei doi acoliţi ai italianului meu – căci doream să fie italian şi bănuiala mea avea să se adeverească. Acest bătrân Homer ce tăinuia în sinea lui o Odisee sortită uitării, întruchipa nu ştiu ce fapt mare şi despotic. Figura-i era însă de o măreţie atât de autentică, încât biruia însăşi nimicnicia; iar despotismul ei atât de elocvent, izbutea să se înalţe peste mizera-i înfăţişarea Niciuna dintre pasiunile violente care îndeamnă pe ora spre mai bine sau spre rău şi fac din el fie un ocnaş, fie un erou, nu lipsea de pe chipul cu trăsături atât de nobile, de o paloare italiană, adumbrit de sprâncene stufoase, cărunte, ce aruncau umbrele lor pe orbitele adânci, unde te aşteptai în fiece clipă, şi nu fără teamă, să scapere lumina gândului – precum teamă să vezi iscându-se, la gura vreunei peşteri, o haită de tâlhari cu facle şi pumnale.

Era aidoma unui leu prins ca într-o cuşcă în strânsoarea trupului, un leu ale cărui furii se irosiseră zadarnic între fiarele gratiilor. Focul deznădejdii se stinsese mocnit sub cenuşa sa, lava se răcise, dar crăpăturile, zvârcolirile, dârele de fum – totul sta mărturie a unei năprasnice erupţii, a vâlvătăii cotropitoare. Aceste gânduri, iscate de înfăţişarea omului, erau pe atât de fierbinţi în sufletul meu, pe cât apăreau de veştede în oglinda chipului său.

Între fiecare contradans – violonistul şi flautistul, serios preocupaţi de păhărelul şi clondirul lor, îşi agăţau instrumentul de bumbul redingotei lor ruginii şi întindeau mâna spre o masă mică, aşezată chiar sub pervazul ferestrei, unde li se pregătise bufetul; întindeau şi

italianului câte un pahar plin, pe care acesta nu şi-l putea lua singur, deoarece măsuţa era tocmai în spatele scaunului său. De fiece dată, clarinetistul îi mulţumea, înclinând cu un aer prietenos capul. Mişcările lor aveau acea preciziune care te miră întotdeauna la orbii de la azilul Quinze-Vingts, încât mai că-ţi venea să crezi că nu-şi pierduseră vederea.

Mă apropiai de cei trei orbi să ascult ce vorbeau. Dar ajuns lângă ei, fără îndoială că ei m-au simţit*;* şi, fiindcă nu-şi dădeau seama ce anume voiam – au tăcut mâlc.

— De unde eşti dumneata, cel cu clarinetul?

— Din Veneţia, răspunse orbul, cu un uşor accent italienesc.

— Eşti orb din născare? Sau poate datorită unui…

— …unui accident – răspunse el cu vioiciune – o afurisită de gută.

— Veneţia e un oraş admirabil! Totdeauna am visat sa mă duc să-l văd.

Fizionomia bătrânului se însufleţi, zbârciturile de pe obrazul lui se adânciră şi era vădit emoţionat.

— Dacă v-aş însoţi, credeţi-mă, nu v-aţi pierde vremea, zise el.

— Nu-i mai vorbiţi de Veneţia, interveni vioristul, căci „dogele” nostru o ia iar razna; unde mai pui că prinţul nostru a şi secat până acum vreo două şipuri.

— Hai să-i dăm drumul, papa Canard, îi tăie vorba flautistul.

Şi tustrei porniră să cânte. Dar în timp ce executau cele patru contradansuri, veneţianul mă tot adulmeca, simţind parcă deosebitul interes ce i-l port. Expresia de rece amărăciune pierise dintr-odată de pe faţa lui; s-ar fi zis că speranţe abia mijite veneau să-i însenineze trăsăturile. Printre cutele feţei şerpuia parcă o flacără albastră; surâse, îşi şterse fruntea cutezătoare şi puternică, apoi păru a se înveseli, ca omul care-şi regăseşte firul unui năstruşnic gând.

— Câţi ani aveţi? îl întrebai.

— Optzeci şi doi.

— Sunteţi de multă vreme orb?

— Se vor împlini curând cincizeci de ani, răspunse cu un ton în care se desluşea nu numai părerea de rău a omului ce şi-a pierdut vederea, dar şi regretul celui ce tânjeşte de dorul unei alte puteri căreia îi simte lipsa.

— De ce vi se spune „dogele”? îl zgândării eu.

— Ei – o glumă! Sunt patrician din Veneţia şi aş fi putut ajunge doge, ca oricare altul…

— Atunci, care-i numele dumneavoastră?

— Aci m-au poreclit papa Canette. Dar adevăratu-mi nume n-a putut fi niciodată trecut în registre, în italieneşte sună: Marco Facino Cane, principe de Varese.

— Cum? Dumneavoastră sunteţi urmaşul vestitului condotier Facino Cane, ale cărui cuceriri au trecut în stăpânirea ducilor de Milan?

— *E vero*[3], răspunse el. Pe acea vreme, ca să nu fie ucis de Visconti, fiul lui Cane se ascunsese în Veneţia şi – datorită faptelor lui vitejeşti – numele-i fu înscris în Cartea de Aur a Cetăţii. Dar astăzi praful s-a ales de toate, s-a şters şi urma lui Cane a pierit şi Cartea de Aur – zise el, făcând un gest de cumplită scârbă şi dezamăgire fată de rânduirile omeneşti.

— Dar de vreme ce eraţi senator al Veneţiei, s-ar fi cuvenit atunci să fiţi un om bogat? Cum de v-aţi pierdut toată averea?

La această întrebare, ridică spre mine capul cu o mişcare într-adevăr tragică şi răspunse:

— A fost o năpastă!

Nu mai avea chef să bea şi respinse paharul de vin pe care bătrânul flautist, chiar atunci i-l întindea; apoi îşi plecă fruntea.

Aceste amănunte nu erau de natură să-mi astâmpere curiozitatea. În timpul contradansurilor pe care le cântau cu

[3] *E vero* – în limba italiană: *e adevărat, aşa e.*

sârgul unui mecanism ascultător – contemplam pe bătrânul nobil veneţian, cu simţământul firesc care însufleţeşte pe un tânăr de douăzeci de ani. Vedeam Adriatica şi Veneţia. O zăream parcă în ruine, pe faţa aceasta răvăşită. Mă plimbam în acest oraş atât de drag locuitorilor lui. Mă duceam de la Rialto la Marele Canal, o porneam de pe cheiul Esclavonilor la Lido, ori mă întorceam la acea catedrală de-o atât de sublimă originalitate. Priveam la ferestrele vestitei *Casa D'oro,* fiecare cu ornamente deosebite, contemplam vechi palate din belşug, împodobite cu marmură – în fine, admiram toate aceste minuni pentru care un cărturar are cu atât mai firească înclinare, cu cât le poate colora după plac, iar priveliştea realităţii nu-i spulberă visurile.

Adăstam cu gândul la trecutul vieţii urmaşului unuia din cei mai vestiţi *condottieri*[4], căutând să alin pricinile acestei adânci prăvăliri fizice şi morale ce dădeau o mai mare frumuseţe scânteierilor de măreţie şi nobleţe reaprinse în acele clipe pe obrazul său.

Îl năpădiseră, fără îndoială, aceleaşi gânduri, fiindcă socot ca la orbi contactul intelectual se face cu mult mai iute, nemaiîngăduind atenţiei să se risipească în lumea dinafară. Mărturia înţelegerii noastre nu se făcu mult aşteptată. Deodată, Faciano Cane nu voi să mai cânte; se sculă, veni spre mine şi spuse:

— Hai să ieşim!

Trezit la realitate, vorbele lui îmi făcură efectul unui duş rece. Îl luai de braţ şi pornirăm.

O dată ajunşi în stradă, îmi propuse:

— Vrei să mă conduci la Veneţia? Vrei să mă călăuzeşti şi să ai încredere în mine? Atunci ai să mai bogat decât zece dintre cele mai bogate familii din Amsterdam sau Londra, mai avut decât Rotschilzii! În fine, bogat cum numai în *O mie şi una de nopţi* ai fi putut gândi să fii.

[4] *condottiere* – în limba italiană: şef al soldaţilor mercenari, aventurier.

Părea că omul se smintise. Dar glasul lui avea o putere care mă făcu să-l ascult mai departe. Şi mă lăsai dus de el, ca şi cum ar fi văzut; m-a mânat atunci către gropile Bastiliei. Aci se aşează pe o piatră, într-un loc dosnic pe care, de atunci, s-a clădit podul prin care Canalul Saint-Martin se varsă în Sena.

Mă aşezai şi eu pe o piatră, în faţa acestui moşneag; părul lui alb sclipea ca o betealã de argint la lumina lunii. Liniştea deplină – abia tulburată de vuietul năvalnic al bulevardelor ce ne învăluia în acea noapte senină – făcea să-mi apară totul ca o imagine uluitor de fantastică.

— Vorbiţi de milioane şi credeţi poate că un tânăr ca mine ar sta la gânduri şi n-ar face orişice spre a le dobândi? Nu vreţi cumva să vă bateţi joc de mine?

— Să mor nespovedit, de nu spun adevărul! rosti el cu înflăcărare. Aveam douăzeci de ani, aceeaşi vârstă, cred, ca şi dumneavoastră acum. Eram bogat, eram frumos şi nobil. Am început prin cea dintâi nebunie: aceea a dragostei. Am iubit cum nu se mai iubeşte astăzi – în aşa chip încât n-aş fi pregetat să mă las înjunghiat, ascuns într-un cufăr, fără să fi primit măcar făgăduiala unei sărutări. A muri pentru *ea* – aceasta mi se părea a fi întreg rostul vieţii.

În 1760 mă înamorasem de o Vendramini, femeie de optsprezece ani, măritată cu un Sagredo, în vârstă de vreo treizeci de ani, unul dintre senatorii cei mai avuţi ai oraşului, la rândul lui amorezat nebun de nevastă-sa. Iubita mea şi cu mine eram nevinovaţi ca doi heruvimi. Dar într-o bună zi – *sposo*[5] – ne surprinse vorbind despre dragoste; deşi înarmat, el nu mă nimeri., Mă năpustii atunci şi-l sugrumai cu amândouă mâinile, răsucindu-i gâtul ca unui pui de găină.

Am vrut să fug cu Bianca, dar ea n-a voit să mă urmeze. Aşa-s femeile! Plecai atunci de unul singur; am fost osândit în lipsă, iar bunurile mele sechestrate în folosul urmaşilor. Izbutisem totuşi să-mi iau diamantele, cinci tablouri de

[5] *sposo* – în limba italiană: soţ.

Tizian strânse sul, tot aurul ce-l aveam – şi s-ajung la Milano, unde nu-mi mai păsa de nimic, de vreme ce cazul meu nu prezenta un interes de stat.

Înainte de a vă istorisi mai departe, aş vrea să fac o mică observaţie, zise el după o pauză.

Nu ştiu dacă toanele unei femei au sau nu vreo înrâurire asupra fătului atunci când îl zămisleşte, ori când îl poartă, dar este neîndoielnic că, în timpul sarcinii, mama mea a fost stăpânită de patima aurului. Pentru aur am moştenit o pornire atât de nestăvilită, încât orişice s-ar întâmpla eu am asupra mea acest metal; în tinereţe purtam întotdeauna nestemate, şi-n pungă – vreo două sau trei sute de ducaţi... Şi spunând aceste vorbe scoase din buzunar doi galbeni pe care mi-i arătă.

— Eu unul adulmec aurul. Deşi-s orb, mă opresc ca atras de o putere tainică în faţa giuvaergiilor. Pasiunea asta însă m-a pierdut... Ca să pot mânui aurul, m-am făcut un pătimaş jucător. Dar nefiind pungaş, am fost pungăşit, pierzând totul la cărţi. Şi atunci când nu mai aveam nimic, m-a apucat un dor năprasnic de Bianca. Pornii în taină spre Veneţia, ca s-o revăd; am regăsit-o şi vreme de şase luni am fost omul cel mai fericit... Ascuns la ea, omenit de ea, gândeam cu încântare că astfel are să mi se sfârşească viaţa...

Ea însă era îndrăgită şi de Proveditor[6], care începu să bănuiască peste puţin că are un rival. În Italia lucrurile acestea se simt... Nemernicul ne iscodi şi ne surprinse în iatac. Îţi poţi da seama ce luptă crâncenă a fost... Nu l-am ucis, dar l-am rănit serios.

Întâmplarea asta mi-a zdrobit însă fericirea. Din ziua aceea, n-am mai văzut-o pe Bianca. În viaţă am avut de atunci mari bucurii, am trăit la Curtea lui Ludovic al XV-lea, printre cele mai de seamă doamne, dar n-am mai întâlnit nicicând însuşirile, nurii şi dragostea scumpei mele

[6] *Proveditor* – înalt funcţionar din vechea republică veneţiană.

veneţiene.

Proveditorul îşi chemă gealaţii; palatul fu împresurat şi cotropit; eu mă apăram, ca să pot muri sub privirile Biancăi, care mă îmbărbăta, îndemnându-mă să-l ucid. Odinioară nu voise să fugă cu mine; dar acum, după şase luni de fericire, dorea să murim împreună; în luptă a fost şt ea rănită de mai multe ori. Acoperit de o mantilă pe care o zvârliră peste mine, fui înşfăcat şi aruncat într-o gondolă, apoi zvârlit în fundul unui beci. Aveam douăzeci şi doi de ani şi mânuiam atât de bine spada, încât mai degrabă mi-aş fi lăsat retezat pumnul decât să mi-o smulgă cineva din mână. Prin voia sorţii – sau mai degrabă inspirat de un gând prevăzător – ascunsesem bucata de oţel într-un ungher; cine ştie la ce mi-ar mai fi putut sluji... Am fost îngrijit. Niciuna dintre rănile primite nu era pricinuitoare de moarte.

La douăzeci şi doi de ani poţi îndura orişice. Era să mi se taie capul. Ca să câştig timp, făcui pe bolnavul... Bănuiam că mă aflu într-o temniţă vecină cu canalul; îmi făcusem planul să scobesc peretele, să evadez şi să trec canalul înot, chiar cu riscul să mă înec.

Iată pe ce îmi întemeiam speranţele: de fiece dată, când temnicerul deschidea poarta ca să-mi aducă hrana, puteam zări scris pe pereţi indicaţii ca: *Spre Palat* – *Spre Canal* – *Spre Subterane*. În cele din urmă, ajunsesem să întrevăd tâlcul acestor îndrumări (despre care, altfel, puţin îmi păsa) şi anume faptul că Palatul Ducal nu era încă sfârşit. Cu geniul ce ţi-l insuflă dorinţa de libertate, izbutii să desluşesc – pipăind suprafaţa pietrelor cu vârful degetelor – o inscripţie arăbească prin care, cel ce o scrijelise, încunoştinţa pe urmaşii săi la celulă, că izbutise să desprindă două lespezi din ultimul şir şi că săpase o galerie de unsprezece coţi pe sub pământ. Pentru a-i desăvârşi isprava, trebuia aşadar să azvârl tot molozul scos din săpături, pe însăşi pardoseala chiliei mele.

Temnicerii şi îngrijitorii erau liniştiţi în privinţa trăiniciei

construcţiei închisorii, care nu cerea niciun fel de pază dinafară; iar felul cum erau orânduite celulele, în care trebuia să coborî câteva trepte, îmi îngăduia să scot nestingherit pământul, fără ca paznicii să bage nimic de seamă.

Dar munca aceasta uriaşă fusese zadarnică pentru predecesorul meu. Întreruperea lucrării dovedea, de bună seamă, că el se prăpădise înainte de a-şi desăvârşi planul. Pentru ca truda lui să nu fi fost în van irosită, se cerea neîndoielnic ca urmaşul necunoscutului, odinioară întemniţat, să ştie araba; eu unul studiasem limbile orientale într-o chinovie armenească.

Câteva rânduri scrijelite pe spatele lespezii adevereau soarta acestui nenorocit: fusese ucis din pricina uriaşelor sale averi, la care râvnise – şi pe care acum pusese mâna Veneţia.

Îmi trebui o lună încheiată pentru a ajunge la liman. În timp ce lucram, şi în clipele în care oboseala mă toropea, auzeam parcă clinchetul aurului. Vedeam în faţa ochilor mei galbenii şi eram uluit de sclipirea diamantelor...! Stai, ascultă!...

Într-o noapte, custura de oţel tocit cu care scurmam dădu de lemn! După ce-o ascuţii, începui să sfredelesc o gaură. Ca să pot răzbi, mă dezbrăcăm la piele, mă târam şerpeşte pe burtă şi, sprijinindu-mă de piatră, scormoneam cu mâinile întocmai ca o cârtiţă... În ajunul zilei în care trebuia să mă înfăţişez înaintea judecătorilor mei, noaptea, am făcut o ultimă încercare şi de astă dată fierul n-a mai întâlnit nicio opreliţte... Cântăreşte-mi uimirea când, punând ochiul pe gaura iscată-n lemn, îmi dădui seama că sunt deasupra bolţii unei hrube; o firavă lumină lăsa să se întrevadă stive întregi de aur... Dogele şi unul dintre cei Zece[7] tăinuiau în această hrubă. Le auzeam glasurile. Din

[7] *Marii Zece* – consiliu aristocratic înfiinţat în secolul al XIV-lea şi prezidat de doge. La început consiliul lua măsuri împotriva

vorba lor aflai că ferecaseră acolo tezaurul secret al republicii, darurile dogilor cum şi rezervele, zestrea – „dinarul Veneţiei” – rod al prădăciunilor şi expediţiilor armate... Eram mântuit!...

Când veni temnicerul, i-am propus să fugim împreună, luând cu noi, fiecare, tot ce vom putea ridica. Nu se codi o clipă şi fireşte, încuviinţă.

O corabie pornea, peste puţin timp, spre Levant. Luarăm aşadar măsurile trebuincioase. Bianca îndeplini toate îndrumările pe care i le transmisesem prin acest tăinuitor. Ca să nu trezească vreo bănuială, urma ca ea să ne întâlnească la Smirna.

Într-o noapte ce ne-a fost prielnică, spărtura fu mărită şi pătrunserăm în tezaurul secret al Veneţiei.

Ce noapte de pomină! Mi-a fost dat să văd năvalnice mormane – totul – doldora de aur. În tainiţele următoare, arginţii sclipeau, de asemenea, grămădiţi în două stive, printre care se deschidea o cărare ce ducea spre alte maldăre de argint ce se înălţau de-a lungul unor ziduri înalte de cinci coţi! Mi-era teamă să nu înnebunească temnicerul: cânta, sărea, hohotea, se tăvălea prin aur... Îl ameninţai atunci că-l sugrum, dacă mai pierde vremea şi face atâta zarvă.

De bucurie, la început, nici nu văzusem diamantele înşiruite pe o masă... Mă repezii şi îmi înţesai cu destulă îndemânare vesta mea de marinar şi buzunarele pantalonilor.

Doamne, şi n-am putut lua nici pe sfert! Sub o masă se mai aflau drugi de aur!

Îndemnai pe tovarăşul meu să umple cu aur atâţia saci cât vom putea căra, atrăgându-i luarea-aminte că numai în felul acesta vom putea trăi în străinătăţi fără de grijă.

— Mărgăritarele, giuvaerele, diamantele, ne-ar putea da numaidecât de gol! îi spuneam.

---

conspiratorilor, iar apoi, trecând această funcţie inchizitorilor, a devenit singura putere executivă a Republicii veneţiene.

În ciuda lăcomiei noastre, n-am putut duce cu noi decât două mii de livre de aur, pentru care a fost nevoie să facem vreo şase drumuri de la hrubă şi până la gondolă. Straja de la poarta ce da spre apă a fost ademenită cu o pungă de zece livre de aur. Cât priveşte pe cei doi gondolieri, ei credeau că slujesc Republica. În zorii zilei, ridicarăm ancora. Atunci când am ajuns în largul mării şi îmi aminteam de acea noapte... când îmi aduceam aminte de peripeţiile prin care am trecut şi revedeam acea uriaşă comoară din care, după preţuirea mea, lăsasem vreo treizeci de milioane în argint, alte douăzeci de milioane în aur şi mai multe milioane în diamante şi rubine – mai că-mi venea să-nnebunesc. Mă pocniseră, cred, frigurile aurului.

Hotărârăm să debarcăm la Smirna şi apoi să ne reîmbarcăm de îndată spre Franţa. Cum ne urcarăm pe corabia franceză, Dumnezeu se milostivi şi mă descotorosi de complicele meu. În acea clipă, fără să-mi dau seama de urmările acestei întorsături a sorţii, eram nespus de bucuroşi, amândoi însă atât de enervaţi, încât stăteam năuciţi, fără să putem spune un cuvânt, în aşteptarea clipelor în care ne vom putea veseli în tihnă. Nu-i deci de mirare că bietul nenorocit îşi pierduse minţile. Iar pe mine, veţi vedea cât de cumplit m-a pedepsit Dumnezeu. Abia după ce am ajuns la Londra şi Amsterdam şi am vândut un sfert din bijuterii, transformând tot aurul în titluri de stat, – mi s-a părut, o clipă, că mi-am regăsit liniştea.

Timp de cinci ani am izbutit să fac să mi se piardă urma prin Madrid. Apoi, în anul 1870 – sub nume spaniol – am venit la Paris, unde am dus o viaţă din cele mai strălucite.

Bianca murise.

În toiul plăcerilor, când tocmai mă lăfăiam în bucuriile ce le poate da o avere de şase milioane – deodată îmi pierdui vederea. Sunt sigur că aceasta se datora timpului petrecut în gherlă şi a muncii la piatră, dacă nu cumva însuşirea aceasta de a întrezări oriunde aurul nu mă sortise orbirii,

destrămându-mi cu încetul vederea.

În acea vreme, tocmai iubeam o femeie cu care doream să mă însor. Îi destăinuisem adevăratul meu nume. Ea se trăgea dintr-o familie bogată şi trăgeam nădejde să-mi poată mijloci pe lângă Ludovic al XV-lea o serie de favoruri. Îmi pusesem toată speranţa în această prietenă a doamnei du Barry[8], care mă îndemna şi merg să consult un vestit oculist din Londra. Dar după câteva luni petrecute în acest oraş – într-o bună zi, femeia aceasta mă părăsi în Hyde Park, prădându-mă de tot avutul şi lăsându-mă pe drumuri; iar eu, fiind nevoit să-mi ascund numele, a cărui divulgare mi-ar fi căşunat răzbunarea Veneţiei, nu am putut cere ocrotirea nimănui, de teama Republicii.

De beteşugul meu s-au folosit iscoadele pe care această muiere le-a pus pe urmele mele. Nu vă mai povestesc unele întâmplări vrednice de Gil Blas[9]. Între timp s-a pornit revoluţia voastră[10]. Neavând încotro, a trebuit să intru la azilul *Quinze-Vingts,* unde fiinţa asta m-a vârât, după ce doi ani de zile mă ţinuse ferecat, ca pe un zălud, la balamucul Bicêtre[11]. N-am izbutit s-o ucid fiindcă orbisem cu desăvârşire şi eram mult prea sărman ca să pot tocmi un ucigaş.

Dacă înainte să se fi prăpădit, aş fi apucat să-l mai întreb pe temnicerul Benedetto Carpi unde se află ascunzătoarea, aş fi putut regăsi comoara şi – odată cu zdrobirea Veneţiei de către Napoleon – m-aş fi putut reîntoarce.

Totuşi, în ciuda infirmităţii mele – haide să pornim spre

---

[8] *du Barry* – favorită a lui Ludovic al XV-lea, ridicată de el la rangul de contesă, Jeanne Bécu, contesă du Barry, a trăit până la Revoluţie, când a fost decapitată (1793).

[9] *Gil Blas* – eroul romanului lui Lesage (publicat între 1715 şi 1735): *Istoria lui Gil Blas de Santillane.* După o serie de aventuri şi de peripeţii, care amintesc pe cele din romanele picareşti spaniole, Gil Blas se retrage într-un castel şi-şi scrie memoriile.

[10] *revoluţia voastră* – Revoluţia franceză, din 1789—1794.

[11] *Bicêtre* – la Bicêtre, sat din regiunea Parisului, se afla un vechi azil de bătrâni şi de nebuni (secolul al XVIII-lea).

Veneţia!... Vom regăsi poarta temniţei şi voi adulmeca aurul printre ziduri şi pe sub ape, unde el se află tăinuit. Căci evenimentele care au dus la răsturnarea orânduirii veneţiene au făcut ca secretul tezaurului să piară odată cu fratele Biancăi, cu dogele Vendramino, care nădăjduia să-mi mijlocească împăcarea cu Marii Zece. Am trimis jalbe primului consul, am propus împăratului Austriei un tratat – dar toţi au crezut că-s nebun! Haide să pornim noi doi. spre Veneţia! Plecăm sărmani, dar ne vom întoarce milionari... O să-mi redobândesc averea şi am să te fac moştenitorul meu. Vei fi principele de Varese!

Năucit de aceste spovedanii, care în mintea mea luau proporţiile unui poem, şi de aspectul acestei figuri cărunte pe fundalul apelor negre din fala şanţului Bastiliei, ape stătute, aidoma celor din canalele veneţiene – nu i-am răspuns nimic...

Facino Cane crezu pesemne că-l judecasem la fel ca şi ceilalţi – cu o milă dispreţuitoare; şi făcu un gest care exprima toată filosofia deznădejdii.

Întâmplările ce mi le istorisise îl făcuseră fără îndoială să retrăiască zilele ferice din Venera de odinioară. Îşi luă clarineta şi începu să cânte cu melancolie o barcarolă veneţiană pe care o însufleţea vechiul său talent – talentul unui patrician înamorat.

A fost ceva în genul acelor *Super-flumina Babylonis*[12]*.* Mă podidiră lacrimile.

Dacă ar fi trecut întâmplător, pe bulevardul Bourdon, câţiva trecători întârziaţi, ei s-ar fi oprit s-asculte această ultimă rugă a unui afurisit, această ultimă părere de rău a unui nume asfinţit ce reînvia acum odată cu amintirea Biancăi.

[12] *super flumina Babylonis* – în limba latină: *pe fluviile Babilonului* – sunt primele cuvinte ale unui psalm referitor la captivitatea evreilor în Babilon: *„Stând pe ţărmurile fluviului Babilon, am vărsat lacrimi gândindu-ne la Sion...”*

Dar nefericita patimă a aurului îşi reluă atotputernica stăpânire, spulberând această tinerească licărire.

— Revăd comoara ca într-un vis treaz; când mă plimb, văd diamantele scânteind – fiindcă nu-s chiar atât de orb cât par! Aurul şi diamantele luminează noaptea, noaptea ultimului Facino Cane, căci titlul meu va trece Memmi-lor. Doamne! Osânda ucigaşului a început prea de timpuriu! *Ave Maria...* Şi bolborosi câteva rugăciuni pe care nu le putui desluşi.

— Vom merge la Veneţia, îi spusei când se ridică.

— Aşadar, mi-am găsit omul... – strigă el îmbujorat de nădejde.

Ţinându-l de braţ, îl însoţii până la poarta azilului *Quinze-Vingts,* în dreptul căruia tocmai treceau câţiva nuntaşi, chiuind cât îi ţinea gura.

— Plecăm, aşadar, mâine? întrebă moşneagul.

— De îndată ce vom avea ceva bani.

— Dar putem porni şi pe jos! O să cer eu de pomană... Sunt încă zdravăn şi când vezi în faţa ta aurul, simţi cum întinereşti.

Sărmanul Facino Cane muri încă în acea iarnă – după ce zăcuse timp de două luni – doborât de un guturai.

Paris, martie 1836

Sfârşit.

Addenda

Următoarele personaje din *Facino Cane* se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac:

Cane, Marco-Facino

Massimilla Doni, 1837

Vendramini, Marco

Massimilla Doni, 1837